

ההכרח בגישה מורכבת ביחס לנקודת המבט הפלסטינית לפתרון הסכסוך

ניתוח נקודות המבט הפלסטיניות לפתרון הסכסוך מחייב תפיסת מציאות מורכבת. עמדה כזאת מחייבת התגברות על מכלול של כשלים חשיבתיים, רגשיים ותרבותיים הדוחפים לחשיבה דיכוטומית. התעלמות מכשלים אלה עלולה להקשות על צה"ל ולהזיק לו במילוי משימותיו באופן מקצועי ובהתאם לרוח צה"ל וערכיו

רס"ן ירון ניר

הקדמה

העימות הנוכחי עם הפלסטינים מעלה לסדר היום את השאלה מהי נקודת המבט הפלסטינית לסכסוך. לרוב מתארים את הצד הפלסטיני כבעל עמדה אחידה, קוהרנטית ומתוכננת היטב, שעיקרה הוא בחירה בדרך האלימות עד השמדתה של מדינת ישראל.¹

מאמר זה ינסה להתמודד עם הטענה בדבר אחדות השורות הפלסטינית, יצביע על הסיכונים הכרוכים באימוץ גישה מסוג זה ויציע זווית ראייה אחרת, הקוראת לניתוח מורכב יותר של כוונות הצד הפלסטיני. ההצעה לניתוח מורכב יותר של עמדות הצד הפלסטיני מתבססת על מקורות שונים:

1. קיומן של עמדות שונות בצד הפלסטיני.
2. ספרות המחקר בתחום היחסים הבין-לאומיים, המזהירה מפני הנטייה לראות את היריב כפועל בתיאום רב יותר מכפי שהוא פועל במציאות.

3. ספרות רבת-תרבותית, המצביעה על הטיות תרבותיות בעיקר בהקשר של היחסים בין מערב למזרח.

4. ספרות פוסט-מודרנית, המציעה דרכים שונות לניתוח המציאות.

התעלמות ממורכבותו של היריב עלולה להגביל את השיח הצבאי ולפגוע במוסר הלחימה. כמו כן נדרשת תשומת לב מיוחדת להשפעות של יחסי הצבא-חברה בהקשר זה.

אין בכוונתי להראות כי הצד

הפלסטיני הפך לפתע לשוחר שלום והחליט לזנוח את כל שאיפותיו הלאומיות, אלא לקרוא לראייה מורכבת יותר של תמונת המצב הפלסטינית וכן של כל תמונת מצב שהיא.

העמדה הפלסטינית

החברה הפלסטינית, הנמצאת בעיצומו של מאבק לאומי, מציעה שפע של טקסטים זמניים התומכים בניהול מאבק אלים, שמטרתו הסופית היא להשמיד את מדינת ישראל או לפחות לערער את כושר עמידתה. עם זאת עולה השאלה האם זו העמדה היחידה הקיימת בשיח הציבורי הפלסטיני ביחס לפתרון הסכסוך, ומהי מידת הדומיננטיות של עמדה זו.

דוגמאות אחדות מתוך פרסומים פלסטיניים משקפות תמונת מצב מורכבת ופחות אחידה בצד הפלסטיני, ובהן קולות הקוראים לסוג אחר של פתרון לסכסוך. כך, לדוגמא, רג'ה שחאדה, אינטלקטואל

פלסטיני, כותב בעיתון ישראלי כי בסופו של דבר "יתרחש הבלתי נמנע, ויקומו שתי ישויות ריבוניות, ישראל ופלסטין... ואזרחיהן יוכלו ללמוד לחיות ביחד".² סקר דעת קהל פלסטיני, שמצוטט באותו עיתון ישראלי, מציין כי "66% מהפלסטינים תומכים ביוזמה הסעודית (הקוראת להקמת מדינה פלסטינית בגבולות '67) ו-70% מוכנים לפיוס עם ישראל לאחר שתוקם מדינה פלסטינית".³

סרי נוסייבה, מנהל אוניברסיטה פלסטינית, חבר אש"ף ו"מחזיק תיק ירושלים" (לפי חלק מהגרסאות) מצוטט בריאיון לעיתון הגרמני "דר שפיגל" כקורא לפלסטינים לוותר על זכות השיבה ולהסכים להקמתה של מדינה פלסטינית

התעלמות ממורכבותו של
היריב עלולה להגביל את
השיח הצבאי ולפגוע
במוסר הלחימה

סגן מפקדת
בית'הספר לפיתוח
מנהיגות

מפורזת.⁴

בביטאון המפלגה הדמוקרטית הערבית-ישראלית פורסמה – בערבית – הצעתו של נביל שעת', "שר החוץ" הפלסטיני, בפני שר החוץ האמריקני, קולין פאוול. ההצעה

מתייחסת להסדר הקבע עם ישראל, ועיקרה הוא הקמתה של מדינה פלסטינית בגבולות 1967.⁵

התפיסה, המציגה אחדות דעות בצד הפלסטיני ותמיכה מלאה באסטרטגיית השלבים בדרך לפתרון הסכסוך, מתעלמת מכמה סימני שאלה:

● מה עדויות שהובאו בפסקה הקודמת עולה כי מתנהל שיח ציבורי בצד הפלסטיני ביחס ל"אידאולוגיה ולאסטרטגיה שיש לנקוט כדי לפתור את הסכסוך עם ישראל.

● ההחברה הפלסטינית נמצאת בעיצומו של עימות אלים, מבחינתה מאבק לעצמאות, ובדומה

לחברה הישראלית מאחדת את שורותיה. האם אין כאן ניסיון לקרוא תמונת מצב אקטואלית לרגע או לתקופה של עימות ולהציגה כחלק מתוכנית רחבה יותר? יותר מכך, למרות היות החברה הפלסטינית חברה מגויסת במובן של

מאבק לאומי, המתבונן הביקורתי יכול לראות בה זרמים, דעות שונות ומאבק בין תנועות פוליטיות ביחס לדרך ולמהות.

● האם ייתכן שתורת השלבים או כל תפיסת עימות טוטלי אחרת היא סוג של אוטופיה – מעין שאיפת-על פלסטינית, שביחס למציאות סיכויה להתממש נמוכים, ולכן מתקיימת לצידה תפיסה אחרת, מעשית ופרגמטית יותר? במילים

אחרות: בצד האידאולוגיה הרשמית או שאיפות היסטוריות שונות מדורות קודמים קיימת היום תפיסה אחרת, מעשית יותר ונכונה לפשרה, בעוד אנו דבקים בטענה לתפיסה פלסטינית, שלמעשה עבר זמנה. יהושפט הרכבי תיאר בעבר

את החברה הפלסטינית כשבויה בפנטזיה ואת מנהיגיה כמי שאינם מסוגלים לתרגם פנטזיה זו למדיניות של "ריאל פוליטיק", וזאת בשונה מההנהגה הישראלית. האם זהו מצבה של החברה הפלסטינית גם היום?

מצוע פלסטיני בבית-ג'אלה מועבר לטיפול רפואי (11.6.02)

החברה הפלסטינית נמצאת בעיצומו של עימות אלים, מבחינתה מאבק לעצמאות, ובדומה לחברה הישראלית מאחדת את שורותיה

● החברה הפלסטינית אינה מדינה, ותמונת המצב – לפחות כפי שהיא משתקפת בתקשורת – היא של חברה הנקרעת בין ארגונים לוחמים שונים ובין תנועות פוליטיות שונות. בסוג כזה של חברה קשה, להערכתי, לסמן בביטחון כה רב ומוחלט את קיומה ואת יישומה של אידאולוגיה אחידה ולהתעלם מקיומן של אלטרנטיבות ושל גישות שונות.

● לטוענים לאחדות שורות מלאה בצד הפלסטיני חסר הסבר קונקרטי מדוע הייתה התגייסות רחבה כל כך בצד הפלסטיני לשבירת הכלים בערוץ המדיני בעת העימות הנוכחי. היווצרותו של משבר צבאי אלים וחריף בעיצומו של מהלך מדיני זקוקה להסברים עמוקים יותר מקיומה של אידאולוגיית-על. קשה לקבל הסבר שלפיו על-פי אידאולוגיה קבועה מראש, בנקודת זמן נתונה, יישרו קו ופעלו בהתאמה גורמים רבים בצד הפלסטיני.

התפיסה, המציגה אחדות דעות בצד הפלסטיני ותמיכה מלאה באסטרטגיית השלבים בדרך לפתרון הסכסוך, מתעלמת מכמה סימני שאלה

טענתי בפסקה זו אינה רק בגדר דיון בפילוסופיה, אלא ניסיון לטעון שכתבה מדעית כיום – בעיקר בתחומים הקשורים במדעי החברה – אינה יכולה להתעלם מהשפעתה החזקה של העמדה האידיאולוגית שבה אנו דוגלים, ולכן היא מחויבת ליתר זהירות. זהירות נוספת נדרשת במודעות לנרטיב המעצב את עמדתנו ביחס למציאות ופעם נוספת במתן במה לכמה נרטיבים ולא רק לאחד מהם.

אשליית "השחקן האחדותי"

ספרות המחקר ביחסים בין-לאומיים מתלבטת סביב שאלת ה"שחקן האחדותי", כלומר היכולת לראות גוף מדינתי, השחקן בתיאוריה זו, כבעל עמדה אחידה, בעוד שבפועל מדובר בסוכנויות שונות של ממשל, באנשים שונים, בחילופי ממשלות ועוד. ההתלבטות היא בין היכולת לראות עמדה של מדינה x כעקרונית והמשכית, בעוד שלמעשה מאחורי המדינה עומדים אנשים, גופים שונים ועוד.⁵

תיאוריה זו חשובה לעניין הפלסטיני, מאחר שאם ההתלבטות ביחס לתיאור "אחדותי" קיימת ברמה של מדינה, הרי שהתלבטות זו צריכה להתקיים במיוחד ביחס לרשות הפלסטינית, שהיא גוף כמעט מדינתי. לאור ספרות המחקר בתחום זה קשה לראות את אחדות העמדות הפלסטיניות כסבירה.

משברים בין מדינות, תהליכי הסלמה ומלחמות נובעים מהדרך שבה צד אחד קורא את כוונות הצד האחר. אשליית ה"שחקן האחדותי" בתחום היחסים הבין-לאומיים גורמת לכך שכל פעולה דיפלומטית וכל מהלך צבאי ייתפסו כחלק ממזימה כללית. כך, לדוגמה, תמרון צבאי "תמים" ייתפס כחלק מהכנות למתקפה כוללת וייענה בהתאם.

תשומת הלב לקושי של גוף כמו הרשות הפלסטינית להוות שחקן אחדותי והסכנות הנגרמות מתפיסה זו חייבות לבוא לידי ביטוי בתיאור העמדה הפלסטינית.

רב-תרבותיות ותפיסת היריב הפלסטיני

גישה רב-תרבותית מניחה את קיומן של תרבויות שונות, אשר כל אחת מהן מכילה סל ייחודי של תפיסות עולם. גישה זאת קוראת למתן לגיטימציה להשקפות תרבותיות שונות. בספרות הרב-תרבותית ניתן למצוא ביקורת נוקבת על היחס של התרבות המערבית לתרבויות אחרות ועל הנושא שבו אני עוסק במאמר זה – ההטיה הקיימת ביחס ליריב. בהקשר זה חשובה עבודתו של אדוארד סעיד, המתאר את הדרך שבה המערב שבו בגישה "אוריינטלית" ביחס למזרח – עמדה המניחה מזרח אלים וכוחני, השקוע בתרבות של רמאות וכו'. סעיד טוען שייצוג הערבים במערב הוא במספרים גדולים, חסר אינדיווידואליות, תוך שימוש בקלישאות ובדימויים

● למעשה מסתמנת תמונה שעל-פיה יש בחברה הפלסטינית מגוון של עמדות ביחס לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בקצה אחד נמצא הפתרון ה"מסורתי" – הוא תורת השלבים, שבסופה תקום מדינה פלסטינית על חורבותיה של מדינת ישראל. בקצה האחר נמצאת העמדה המציעה להקים מדינה פלסטינית, שתחיה לצד מדינת ישראל. להערכתי, יש לראות את הגרסאות השונות כמייצגות רצף, המבטא את מורכבות העמדות בצד הפלסטיני.

דרכים שונות לניתוח המציאות

עומקו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני מבטיח את קיומן של כמה זוויות ראייה ביחס אליו – על-פי העמדות הלאומיות והפוליטיות של המתבונן. אחד הכלים המרכזיים המציע דרכים שונות לתפיסת המציאות מצוי בספרות הפוסט-מודרנית, אשר איתגרה את החשיבה המערבית המודרנית ובעיקר את תפיסת הרציונליות העומדת בבסיסה.⁶ בלי להעמיק יתר על המידה בדיון האינטלקטואלי, העמדה הפוסט-מודרנית יכולה להאיר את המאמר לפחות מכמה כיוונים:

● נרטיביות – שלילת קיומה של אמת היסטורית אחת והנחת אפשרות לקיומן הברזמני של כמה "אמיתות", כמה סיפורים, בהתאם למקומו היחסי של הצופה בזמן, בלאום, במין וכד'. יש לזכור כי מה שמכונה "נקודת המבט

הפלסטינית" הוא, למעשה, נקודת מבט בהתאם לדרך שבה עיניים ישראליות רואות את הסכסוך. באמירה זו אין, לכאורה, חדש, אולם הצבת תיאור המתיימר להיות אובייקטיבי ומדעי באור של זווית ראייה של אחד הצדדים בסכסוך מטילה ספק בהחלטיות הגורפת ובמסקנות הנובעות ממנה ויכולה להסביר מדוע אנו נוטים לתאר תמונת מצב כה מוחלטת.

● כמו כן עולה השאלה האם ישנו נרטיב פלסטיני יחיד, והאם לא קיימים נרטיבים פלסטיניים נוספים. משקפי הנרטיב מזהירים מהשפעה אידיאולוגית המעצבת נקודת מבט ברורה והחלטית ביחס למציאות ודולה מתוכה את ה"עובדות" המחזקות את הטיעון שגובש מלכתחילה. ערבוב זה בין אידיאולוגיה להצגה מדעית, לכאורה, של חקר נקודת המבט הפלסטינית מספק תיאור מטעה. הטעות היא באמונה כי מדובר בהצגה אובייקטיבית של נקודת המבט, בעוד שמאחוריה עומדת עמדה אידיאולוגית.

● הפוסט-מודרניות מטילה ספק באופן שבו אנו מנסים לאשש את ההשערות שלנו ומבקרת את הדרך שבה אנו בוחרים את שיטת ההוכחה ואת האופן שבו אנו אוספים את הממצאים. לדוגמה, הניסיון לצבור "עובדות" ש"יוכיחו" שהצד הפלסטיני דוגל בעמדה אחידה נתפס כטיעון חלש על רקע זה.⁷

היווצרות של קוטביות או של ויכוח בין עמדות שונות בתוכנו ומכאן שהיא מקשה על התאמת התנהגותנו ביחס למציאות בצד היריב. מול רש"פ מונוליטית ישנה מן הסתם רק דרך פעולה אחת, ומייד נפסלות אלטרנטיבות חשיבה אחרות. בכך

פשטניים. ה"אורינטליסטים" מתיימרים להכיר את התרבות הערבית, אולם הם מציגים אותה באופן שטוח וחד-ממדי. ביחס לסכסוך הישראלי-ערבי, הערבים מוצגים כמאוחדים בדעתם להשמיד את ישראל. הקורא הישראלי שמצליח להתגבר על משנתו הפוליטית של סעיד, אינו יכול להתעלם

מסימני האזהרה שהוא מסמן ביחס ליכולתו של אדם מערבי לקרוא את הצד הערבי.

ראוי להתייחס לכמה כשלים שמסמן סעיד. לדוגמא:

- הקלות שבה אנו מוכנים לראות את היריב הערבי כמקשה הומוגנית אחת.

- מרב הזהירות הנדרשת - אך שאינה קיימת מצידנו - ביחס לפרשנים, המתיימרים להבנה מלאה של הצד האחר ללא נקיטת אמצעי זהירות, בעוד שכל הנראה היו נוקטים לפחות חלק מאמצעי הזהירות אילו היה מדובר ביריב אחר.

- כשל נוסף, המצוי בבסיס יחסי מזרח-מערב, טמון ביחס הכפול של

ה"מערביים" ל"מזרחיים". הומי באבא מתאר את היחס ל"ילידים" כאל בעלי תכונות סותרות כמו פרימיטיבי ושקרן מיומן, פראי ומשרת צייתי. בהמשלה ניתן לראות את תיאור הפלסטינים כאלמים באופן כמעט אינהרנטי ובאותה מידה גם מתוכננים ומתוכננים עד לפרט ולשלב האחרון.¹⁰

- הקלות שבה ניתן לתאר את עמדת הצד הפלסטיני כשואפת באופן מוחלט להשמיד את מדינת ישראל בלי להטיל סייגים או להעלות סימני שאלה ביחס לתפיסה זו.

חמד עיד, מפקד הכוחות הלאומיים הפלסטיניים בפגישה עם קציני צה"ל 2.3.02

משברים בין מדינות, תהליכי הסלמה ומלחמות נובעים מהדרך שבה צד אחד קורא את כוונות הצד האחר

מצמצמים את רפרטואר התגובה הצה"לי עקב הפיכתה של נקודת המבט הפלסטינית למשהו חד-ממדי.

יחסי צבא-חברה

בעת לחימה העמדה הרואה אחדות בצד הפלסטיני נמצאת בלב הקונסנזוס הישראלי. מדובר בתקופה שבה כמעט לא קיים מתח בין עמדות הצבא לעמדות החברה הישראלית ביחס לעימות הנוכחי ולסיבותיו. עם זאת יש לשים לב לשתי נקודות:¹¹

- ראשית, צה"ל משפיע על השיח הציבורי הישראלי - ובחלקים מסוימים אף מעצב אותו - דבר היוצר סכנה של טשטוש גבולות במובנם הדמוקרטי. עמדה כה נחרצת, המוצגת תחת הסיווג של עמדה מקצועית צבאית, היא בעלת

השפעה ציבורית רבה.

- שנית, החברה הישראלית מתגייסת במשבר

בעת לחימה העמדה הרואה אחדות בצד הפלסטיני נמצאת בלב הקונסנזוס הישראלי

השיח הצה"לי בהקשר הפלסטיני

תפיסת היריב כבעל התנהגות הומוגנית מקשה על חשיבה מערכתית ובוודאי על גיבוש עמדה צבאית. לכאורה נוח יותר להניח קיום סטטי של יריב, אולם

התעלמות מגוונים שונים, מאסטרטגיות שונות ומדעות שונות בצד השני מקשה מאוד את השיח הצבאי ומונעת

זמן לא רחוק, כאשר נוכל לראות בפרספקטיבה רחבה יותר ורחוקה מעט יותר את העימות הנוכחי.¹²

לקראת חשיבה מורכבת יותר

כמה הצעות בנוגע לשיח הצה"לי סביב העימות עם הפלסטינים:

- ראשית, הכרחי להביא את נקודות המבט הפלסטיניות כפי שהן – גם, ובעיקר, אם אלה סותרות הנחות או דעות קודמות שלנו. נקודת המבט האוטנטית חשובה להבנה ולגיבוש התפיסה ובעיקר לרענון ולהתאמתן של תפיסות קיימות.

- שנית, חשוב להביא את מגוון העמדות הפלסטיניות כפי שהן ולהיזהר מהפרשנות ומהפרשנים (ה"אורייני-טליסטים"), שלמעשה יוצרים שיח שבו העמדה הפלסטינית מוצגת כפי שאנו היינו רוצים לראות אותה.

- שלישית, יש לבצע הפרדה בין תעמולה לשיח ולדיון צה"ליים. הצגה אחידה של העמדה הפלסטינית היא כלי תעמולתי יעיל, אבל הצגה זו חוסמת ומגבילה את השיח הצה"לי.

- רביעית, יש להביא קשת רחבה יותר של דעות. אין הכרח לקבל עמדות פוסט-מודרניות, אך ראוי להכיר ולהסתייג בהן כדי לעודד ניתוח מורכב של מצבים שונים תוך התבוננות ביקורתית בדרך שבה אנו מפרשים את אותה מציאות. הדברים שנשמע או נקרא אינם תמיד נעימים לאוזן הישראלית, אולם הם משמעותיים מאוד להעשרת הדיון.

- חמישית, יש להיזהר מהתבצרות בעמדות הנמצאות כיום בקונסנזוס וגורמות לנו לראות את הדברים באור מוגבל. ראוי לשים לב לדינמיות ולשינויים עתידיים שיאירו אחרת את המציאות שבה אנו חיים. השיח הצבאי צריך לרכוש כלים לבחון אמירות קונסנזואליות ולפתח כלים של חשיבה ביקורתית שימנעו התבצרות בקונסנזוס.

ראוי לשים לב כיצד כיום, בפרספקטיבה של יותר מ-50 שנים, מפרשים היסטוריונים, אנשי מדע המדינה, אנשי צבא והחברה הישראלית בכללותה את מלחמת העצמאות, לעומת האופן שבו היא נתפסה בעת שהתנהלה. ההשוואה הזאת היא רלוונטית בשל הדמיון הרב בין שני הקונפליקטים: עימות בין שתי אוכלוסיות החיות באותה טריטוריה, מספר רב של נפגעים מקרב האזרחים והיות העימות מתמשך בדרגות אינטנסיביות שונות. גם אז נתפסה נקודת המבט

ומתלכדת סביב צה"ל, כפי שניתן לראות לאורך העימות הנוכחי. המשכו של העימות – ובעיקר אם תהיה ירידה ברמת האלימות – צפויה להעלות מגמה ביקורתית יותר ביחס לצה"ל. בין השאלות שיעלו תיבחן גם העמדה הצבאית ביחס לרשות הפלסטינית ומידת אחריותה להסלמת העימות. עלינו להיזהר מעמדות הנמצאות היום רק לכאורה בחיקו החמים של הקונסנזוס הישראלי.

יחסי צבא-חברה אינם מתמצים רק בהשפעת הצבא על החברה. ראוי לשים לב גם להשפעה ההפוכה, כאשר הכותב, החוקר או איש המודיעין פועל בתוך מרחב ההווה הישראלי ומושפע מהנחות או מתפיסות בסיסיות המכתיבות את כיווני המחקר. הסכנה כאן היא בנפילה לפח של חוויה הישרדותית של החברה הישראלית – חוויה שבעוצמתה עלולה לעצב את כיוון החשיבה של מי שאינו ער להשפעה זו.

משמעויות ערכיות ושמירה על מוסר הלחימה

תיאור היריב – על כלל הפלגים והתנועות השונות הפועלים בקרב אוכלוסייתו – כנחוש לחסל את מדינת ישראל עלול לתת לגיטימציה לפעולות שאינן עומדות בקנה אחד עם רוח צה"ל. ההשפעה כאן עלולה להיות כפולה: עיצוב עמדות באופן שהוא מוקצן יותר מהמציאות מחד, ומאידך מתן לגיטימציה לפעילויות הפוגעות קשות באותה אוכלוסייה. מרכיב מרכזי בהסברה לכוחות הפועלים ביהודה, בשומרון וברצועת עזה בהקשר של כללי ההתנהגות מול האוכלוסייה האזרחית היה כי בצד מיעוט אלים מרבית האוכלוסייה אינה עוסקת באופן פעיל בטרור. הצגת הפלסטינים באופן כה גורף וחד-צדדי שומטת את השטיח מתחת לטיעון הזה ועלולה להקשות על השליטה בהתנהגות הכוחות בשטח. עמדה מורכבת יותר ביחס לסוגיה הפלסטינית תאפשר גם עמדה חינוכית

נוחה יותר לדיאלוג פנים-צה"לי ולהסברת כללי המשחק לכוחות בשטח, באופן שיאפשר פעילות מאופקת יותר מול האוכלוסייה האזרחית.

הצגה אחדותית של הפלסטינים עלולה להוביל למעשים, שערכית נתקשה לחיות איתם כיום, ובהתייחס לתהליכים שעלולים לקרות – כמו עלייה בביקורת החברתית על פעולות הצבא – נתקשה עוד יותר להתמודד איתם בעתיד. במילים אחרות, מעשים שנראים לנו כרגע מוצדקים על רקע הפרדיגמה הצה"לית הקיימת, ייראו לנו כבעייתיים בטווח

יש להיזהר מהתבצרות בעמדות הנמצאות כיום בקונסנזוס וגורמות לנו לראות את הדברים באור מוגבל

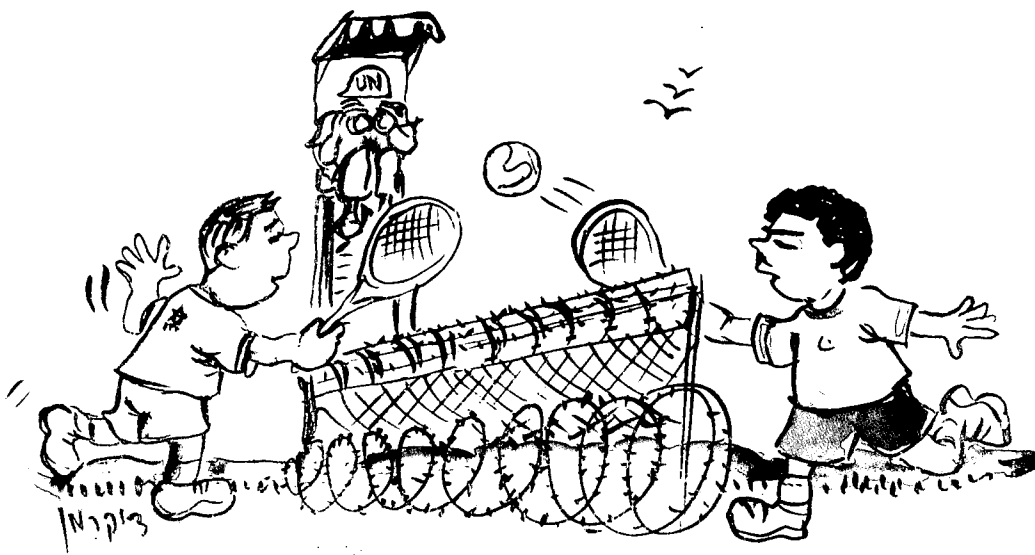
ראוי לשים לב כיצד כיום, בפרספקטיבה של יותר מ-50 שנים, מפרשים היסטוריונים, אנשי מדע המדינה, אנשי צבא והחברה הישראלית בכללותה את מלחמת העצמאות, לעומת האופן שבו היא נתפסה בעת שהתנהלה

- לסכסוך הישראלי-ערבי – בעבודותיו השונות של ד"ר אילן פפה.
7. על החברה הישראלית והפוסט-מודרניות ראו: מיכל שביט-פרדקין, **תהליכים חברתיים ותרבותיים בחברה הישראלית**, ממד"ה, 2002, עמ' 24-22.
8. ביחס להנחת "השחקן האחדותי" ראו את ספרו הקלאסי של ג'רביס, ובעיקר את הפרק השמיני בספר זה: Jervis, R., 1976, **Perception and Misperception in International Politics**, Ch. 8, pp. 319-342, Princeton University Press.
9. אדוארד סעיד, **אוריינטליזם**, הוצאת עם עובד, 2000. ספר זה פורסם באופן מפורט את תפיסתו של סעיד בנוגע ליחסי מערב-מזרח. למאמר זה רלוונטיים במיוחד שני הפרקים האחרונים: השלב האחרון (עמ' 250-286) ואחרית דבר להמדהות 1995 (עמ' 287-307). בהשאלה לטיעונים שאני מעלה במאמר זה מעניין לעיין בדוגמתו של סעיד ביחס לפרופ' אלרוי (עמ' 269).
10. ראו: באבא, ק', הומי (Bhabha Homi), "שאלת האחר: הבדל, אפליה ושיח קולוניאלי", **תיאוריה וביקורת**, 1994, עמ' 144-145, בעיקר את עמ' 145. באבא מבקר את ה"אוריינטליזם" של סעיד ומציג תפיסה זו כבינרית וכמקבעת את מעמדו של החלש.
11. סקירה ממצה של היחסים המורכבים בין הצבא לחברה בישראל

הפלסטינית כנחרצת, מאיימת ואחידה, בעוד שהיום נראה הצד הפלסטיני באותם הימים באור מורכב יותר מכפי שנתפס אז, במהלך העימות. יתר על כן, מעשים שנתפסו כלגיטימיים באותו זמן תחת אותה פרדיגמה, ככל הנראה שגויה, עומדים בשנים האחרונות למבחן נוקב.¹³

הערות

1. ראו לדוגמא: סא"ל יהונתן, "נקודת המבט הפלסטינית ביחס לסכסוך", **מערכות** 383, מאי 2002.
2. מתוך רג'ה שחאדה, "ללמוד לחיות יחד", **ידיעות אחרונות**, 1 ביולי 2002. שחאדה, המתואר כ"עורך דין, סופר ומייסד הארגון הפלסטיני להגנה על זכויות האדם 'אל-חאק'", מתאר תמונת מצב קודרת של יחסי ישראלים-פלסטינים, אך עם זאת רואה מצב של דו-קיום ישראלי-פלסטיני כבלתי נמנע.
3. הסקר נערך על-ידי המכון הפלסטיני למדיניות ולדעת קהל בראשות ד"ר שקאקי ופורסם ב**ידיעות אחרונות** ב-22 במאי 2002. רוב הכותרות עוסקות בירידה בתמיכה בפגיעה בהתאבדות.

4. הראיון עם סרי נוסייבה פורסם בשבועון הגרמני **דר שפיגל** ב-13 במאי 2002. מנגד מוזכר נוסייבה כמי שבמשרדו תלויה מפת "מדינת פלסטין", הכוללת גם את שטחה של מדינת ישראל, בלי שזו תוזכר בשמה. (סופיה רון, **ערוץ 7**, 14 בינואר 2002)
5. הנוסח הלא רשמי של הצעת נביל שעת' פורסם בביטאון המפלגה הדמוקרטית הערבית הישראלית ביולי 2002.
6. ליוטר מיטיב לתאר את סימני השאלה שיוצר המעבר ממודרניות לפוסט-מודרניות. ראו: Sarchett, B. W., 1995, "What's All the Fuss about this Postmodern Stuff?", In Arth J. and Shapiro, A. (ed.), **Campus Wars**, Oxford, Westview Press. pp. 19-27.
- ז'אן-פרנסואה ליוטר, 1996, "הדיפרנד", **תיאוריה וביקורת**, 150, עמ' 138-139 ובאופן מפורט יותר ראו גם את תרגומו לעברית של "המצב הפוסט-מודרני" של ליוטר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999. הספרות הפוסט-מודרנית בתחום זה עשירה ביותר, ובצד שלושת המקורות שצוינו לעיל ניתן להמליץ על רבים נוספים, אולם היריעה במאמר זה קצרה מלהכיל אותם. ביחס לכתובה היסטורית אני מציע לעיין בעבודותיו השונות של Hyden White (בשנים 1974-2000) וביחס
12. ראו: מיכל שביט-פרדקין, **תהליכים חברתיים ותרבותיים בחברה הישראלית**, ממד"ה, 2002, עמ' 13-18. הספרות העוסקת בקשר בין צבא לחברה בישראל מגוונת ועשירה. מומלץ לעיין בעבודותיו השונות של פרופ' ברוך קימרלינג.
13. העמדה הצה"לית ובעיקר ההסברה לחיילים מנסה להפריד בין המפגעים לאוכלוסייה הפלסטינית הרחבה. ראו לדוגמא: **דף חושבים** "בביזה לא שלחו את ידם" מיולי 2002, עמ' 4 דגש מס' 2: "האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית היא מהנפגעות העיקריות מאז ראשית האירועים. צה"ל יילחם נגד מבצעי פעולות טרור ולא נגד אזרחים". הצגת האחדות הפלסטינית פוגעת במסר הסברתי חשוב זה.

